

УДК 633/635.658,51

СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

Кабак О.О., Губарєва Н.П.

Миколаївський національний аграрний університет

Досліджено теоретико-методичні засади організації та ефективного функціонування зерновиробництва. Вдосконалено методичку оцінки інтенсифікації виробництва зерна. Запропоновано механізм підвищення ефективності виробництва зерна на інтенсивній основі, який базується на подоланні затратного механізму інтенсифікації через поєднання використання низьковитратних технологічних операцій, а також визначених прийомів, які при залученні додаткових ресурсів приносять найбільші результати на одиницю вкладень. Розроблено науково-методичні засади оцінки доцільності переходу на прямий маркетинг на основі системи показників, яка містить поетапне визначення переваги маркетингового каналу, оцінку ефекту від переходу, обґрунтування та прогнозування ефективності вкладень в прямий маркетинг.

Ключові слова: організація, економічна ефективність, сільськогосподарське виробництво, інтенсифікація, ринок, зерно, оптимізація, організаційне забезпечення.

Постановка проблеми. Зернове господарство України є стратегічною галуззю економіки. Адаптація ринку зерна – це основа стабільності продовольчого ринку, джерело не тільки виробництва

хлібобулочних виробів, але й кормова база для виробництва тваринницької продукції, а також сировини для переробної промисловості. Сталий розвиток українського аграрного сектора та ви-

рішення багатьох соціальних проблем сьогодення українського села більшість науковців, експертів та політиків пов'язують, насамперед, з розширенням та збільшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Дійсно, існуючий потенціал аграрного виробництва України є надзвичайно високим. Це й чи не найкращі в Європі земельні ресурси, значний людський потенціал, що може бути задіяний в аграрній сфері, прийнятні кліматичні умови для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, сприятливе географічне розташування.

Інтенсифікація розвитку зернового господарства та збільшення обсягів виробництва зерна досягається завдяки таким основним чинникам, як підвищення урожайності шляхом удосконалення землекористування, дотримання сівозмін, обробітку ґрунту, внесення мінеральних добрив і проведення хімічної меліорації земель, захисту рослин, розвитку селекції і насінництва, підвищення якості зерна, науково-методичне забезпечення, розвиток ринку зерна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам ефективного використання зерновиробництва значний внесок зробили такі видатні вчені, як Амбросов В.Я., Андрійчук В.Г., Галушко В.П., Гудзинський О.Д., Єрмаков О.Ю., Кваша С.М., Лукинов І.І., Малік М.І., Саблук П.Т., Савчук В.К., Топіха І.Н., Шпичак О.М., Юрчишин В.В. та інші. Але складність розроблення механізму підвищення ефективності і подолання кризових явищ та реалізації заходів на практиці через зміцнення ресурсного та ринкового потенціалу сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності діяльності залишається актуальним, особливо в умовах забезпечення продовольчої безпеки та можливості нарощування експортного потенціалу зернових.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зерновиробництво є однією з стратегічних галузей агропромислового комплексу України, оскільки зерно і продукти його переробки – життєво необхідні види продукції, від яких в значній мірі залежить добробут громадян, економічний, соціальний та політичний клімат суспільства, внутрішнє й зовнішнє становище держави, ступень її участі в міжнародному співробітництві.

Мета статті. Обґрунтування теоретичних основ ефективного зерновиробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Галузь зерновиробництва належить до пріоритетних у системі аграрної економіки та економіки України загалом. Це пояснюється, насамперед, винятковим значенням зернових культур у виробництві продовольчої продукції для споживання населення, формуванні експортних можливостей економіки країни, використанні переваг агроресурсного потенціалу території, створенні галуззю істотної частки доходів сільськогосподарських товаровиробників та підвищенні рівня життя сільського населення. Зернова галузь є базовою для розвитку більшості галузей агропромислового комплексу, а в останні десятиріччя – основою аграрного експорту.

У свою чергу, світові інтеграційні процеси, конкурентні відносини внутрішнього середовища ведення зернового бізнесу зумовлюють нові ре-

алії розвитку галузі зерновиробництва. До основних проблем її функціонування відносяться, насамперед, спад більшості виробничо-економічних показників порівняно з 80-ми роками, ризики та нестабільність розвитку, повільне впровадження інновацій, недостатнє інвестиційне забезпечення, недосконалі виробничо-збутові зв'язки та логістика, неповний моніторинг ринкових процесів, слабка державна підтримка товаровиробників, особливо в зоні ризикованого землеробства. Тому основні напрями розвитку зерновиробництва повинні бути направлені на вирішення вказаних проблем, стримування негативних проявів у сфері виробництва, реалізації та просування зерна на споживчому ринку, збільшення обсягів виробництва високоякісного зерна з метою посилення конкурентоспроможності галузі, у т.ч. на світовому ринку. Для цього є всі необхідні ресурси та резерви.

На думку багатьох науковців, сучасний стан вітчизняного зерновиробництва потребує насамперед укріплення його матеріально-технічної бази, яка внаслідок скорочення інвестицій перебуває в застарілому, виснаженому стані, не забезпечує простого відтворення основних засобів. Сьогодні матеріально-технічне забезпечення зерновиробництва та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших ресурсів. Відсутність коштів для застосування інтенсивних технологій, призвели до суттєвого зменшення застосування добрив, гербіцидів та інших ресурсів, спочатку через дефіцит, зумовлений спадом виробництва, потім із – за підвищення цін на ресурси, які значно випереджували ціни на продукцію. Відтак, нерациональне використання земельних ресурсів і низька культура землеробства призводить до виснаження і деградації ґрунтів, зменшення вмісту в них гумусу та поживних речовин.

До складу зерновиробництва належать селекція та насінництво зернових культур, виробництво зерна, заготівля, борошномельна, круп'яна, комбікормова, макаронна та хлібопекарська промисловість, технічна переробка зерна на спирт, крохмаль, солод, а також виробництво спеціалізованої техніки. На основі узагальнення складових елементів зернової галузі розглянемо схему функціонування зерновиробництва в Україні (рис. 1).

Організаційно структура зерновиробництва представлена державними кооперативними та приватними підприємствами й організаціями, різними за організаційно-правовими формами, повнотою технологічних процесів, фінансовою стійкістю, прибутковістю, розмірами виробництва. У вузькому розумінні вона представлена підгалуззями відповідно до зернових культур.

Структура галузі зерновиробництва визначається комплексом факторів (природні умови і ресурси, виробничий потенціал, попит і пропозиція на внутрішньому та зовнішньому зернових ринках, рівень менеджменту аграрних підприємств та галузі, для економічних складників ринкового механізму господарювання (системи ціноутворення, оподаткування, митної політики, кредитування, державного регулювання та підтримки). У вузькому розумінні вона представле-

на підгалуззями відповідно до зернових культур: виробництво пшениці, жита, ячменю, вівса, кукурудзи на зерно та круп'яних культур (гречки, проса). У широкому розумінні у галузі виробництва зерна доцільно виділяти функціональні види діяльності: селекцію та насінництво, власне виробництво зернових та круп'яних культур, їх зберігання, первинну доробку та реалізацію.

Структура зерновиробництва може розглядатися не лише як цілісне утворення, але і як сукупність певних ринків, які виконують суб'єкти ринкового середовища. Це, зокрема, первинний ринок зерна (ринок, на якому зерно реалізується безпосередньо виробниками), ринок зберігання зерна, ринок переробки зерна. За тим же принципом здійснює розподіл суб'єктів даного ринку Кваша С.М. Вона виділяє в окремі групи лише суб'єктів-покупців та суб'єктів-продавців. До цих груп відносяться: товаровиробники зерна, комерційні структури та сервісні підприємства, заготівельні підприємства системи ДАК «Хліб України», державні органи. На нашу думку, недоліком такого розподілу є те, що в ній не враховано діяльність таких суб'єктів як підприємства по зберіганню зерна, а також посередників, які здійснюють операції із зерном від імені власника без отримання права власності на нього.

Базою формування зернової галузі є зернове господарство, розвиток якого залежить, передусім, від насінництва, котре в Україні представлено науково-дослідними інститутами, дослідними станціями, насінневими підприємствами та насінневими заводами, що забезпечують зернове господарство новими сортами та гібридами культур. Особлива роль належить науково-дослідним установам у створенні високопродуктивних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов, сортів і гібридів сільськогосподарських культур, розроблені системи заходів їхнього захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, запровадження нових ресурсощадливих технологій та їх елементів.

Система взаємозв'язків між суб'єктами зернової галузі формує ринок зерна України. Відповідно до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні», ринок зерна – система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах віль-

ної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням.

Для того щоб глибше зрозуміти сутність поняття «ринок зерна» на початковому етапі дослідження вважаємо за необхідне дослідити сутність поняття «ринок» як таке, і «ринок зерна» в тому числі.

Досліджуючи питання розуміння ринку зерна, ми дійшли висновку, що до трактування цього поняття існують також різні підходи. Так наприклад, одна частина дослідників розуміють ринок тільки як сукупність обмінних відносин, за допомогою яких регулюються господарські зв'язки і здійснюється купівля-продаж зерна та продуктів його переробки.

На наш погляд, визначення зернового ринку зерна останньої групи вчених, найбільш повно відображає його сутність, так як воно містить у собі всі необхідні елементи зернового ринку та методи регулювання економічних зв'язків між ними. Будь-який товарний ринок не обмежується сферою обміну (реалізації), всі його елементи тісно пов'язані з виробничим процесом. Виробництво формує пропозицію, а розподіл і споживання – попит, що дозволяє встановлювати баланс між ними, а також між рівнем виробництва та рівнем споживання. Крім того, ми вважаємо, що ринок зерна – це органічна частина єдиного українського ринку продовольства, від розвитку якого залежить задоволення потреб населення в різних продуктах харчування, основні з яких, так чи інакше пов'язані із зерном.

Зерновий, як і інші ринки сільськогосподарської продукції, функціонує не автономно, а в певному економічному макросередовищі, в тісному поєднанні з іншими. Саме тому кардинальні зміни в економічній політиці на макро- та галузевому рівнях суттєво впливають на його функціонування, на ефективність розвитку галузей, які обслуговують його. До того ж, зерновий ринок в силу його високої соціально-економічної значимості для України традиційно вважається об'єктом особливої уваги урядових структур і об'єктом державного регулювання. Суть останнього зводилась до того, щоб серйозно підтримувати галузь зерновиробництва, як таку, що забезпечувала наповнення бюджету і діяльність суміжних галузей, а з іншого боку підтримував попит кінцевого споживача за рахунок утриман-

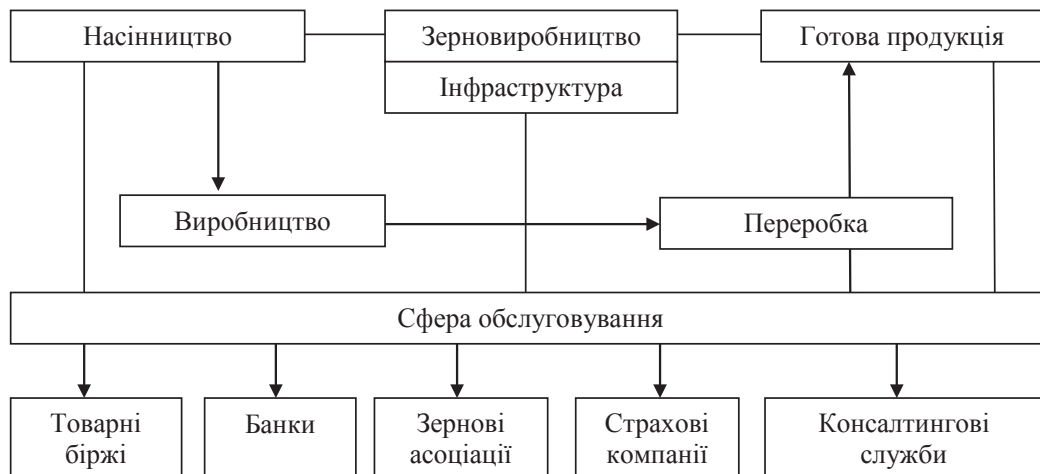

Рис. 1. Схема функціонування зерновиробництва в Україні

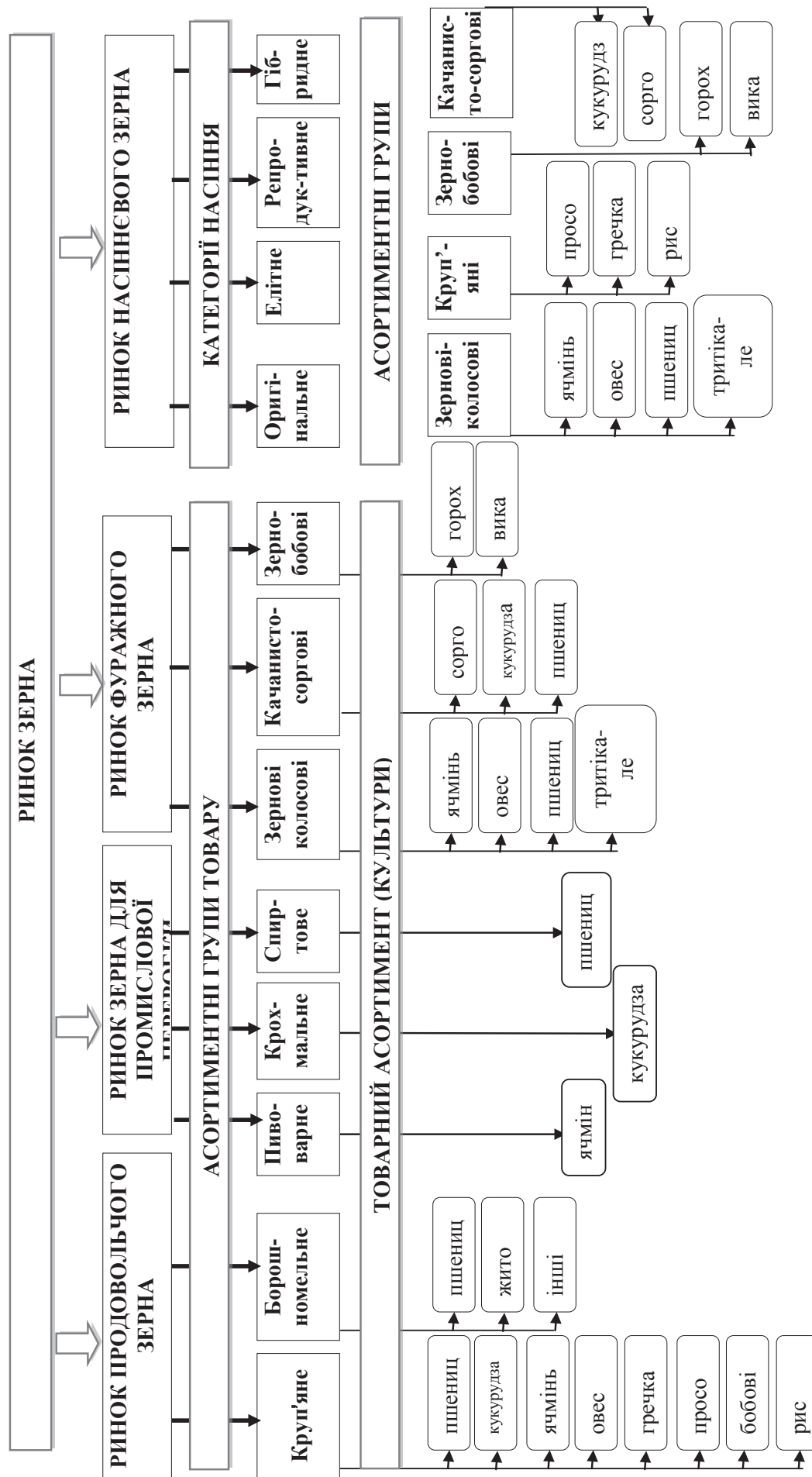

Рис. 2. Схема сегментації ринку зерна України за об'єктом обмінних операцій

ня досить низьких цін на хлібопродукти, часто за рахунок товаровиробників зерна.

Зерновий ринок неоднорідний, він складається з ринків: продовольчого, фуражного і зерна для промислової переробки, а також ринку насіння. Ринки, природно, відрізняються один від одного, насамперед тим, який товар на них пропонується, тобто за об'єктом обмінних операцій (рис. 2).

До характерних особливостей ринку зерна, на думку Р.П. Саблука, можна віднести те, що нині фінансові результати від діяльності в зернопродуктовому підкомплексі мають стрибкоподібний характер, а це зумовлено, насамперед, такими проблемами ринку: цінова політика на ринку формується посередниками, оскільки виробники не мають ефективного доступу до каналів збуту, а держава ефективною політикою регулювання; витрати посередників, а частково і виробників покладаються на кінцевого споживача; левову частку доходів одержує посередник; присутній диспаритет цін, що сформував стійкий базис нееквівалентності міжгалузевого обміну.

На формування кон'юнктури зернового ринку має вплив як зовнішнє, так і внутрішнє середовище. Зовнішнє середовище обумовлюється трьома основними аспектами: природно-кліматичними факторами, державним регулюванням та впливом світового ринку. Природно-кліматичні фактори обумовлюються родючістю ґрунтів, тепло та вологозабезпеченістю, велике значення мають розміри наявних земельних ресурсів.

Державне регулювання зернового ринку включає організаційні та економічні фактори. До організаційних факторів державного регулювання необхідно віднести нормативно-правове та інформаційне забезпечення, питання стандартизації та сертифікації продукції, правове регулювання та контроль за якістю. Основними економічними факторами державного впливу є ціноутворення, кредитування, страхування та бюджетування.

Внутрішнє середовище зернового ринку обумовлюється ринковим механізмом через попит, пропозицію, конкуренцію та ціни. Економічний механізм зернового ринку підпорядковується дії основних об'єктивних законів: вартості, попиту та пропозиції. Завдяки закону вартості формується рівень середніх цін на ринку. Дія даного закону спрямовується на узгодження ціни та суспільно-необхідних затрат виробництва, на їх зближення. Закон попиту – це обернений зв'язок між рівнем цін та обсягом продажу, адже попит

на продукцію зменшується пропорційно підвищенню цін на неї. Однаковий напрямок зміни рівня пропозиції та ринкових цін обумовлюється законом пропозиції. З підвищенням ціни на певний вид продукції підвищується пропозиція цієї продукції, у нашому випадку – зерна. Під впливом вказаних законів формується ринкова ціна товару. Попит і пропозиція є основними рушійними силами розвитку зернового ринку, які провокують підвищення чи падіння цін на зерно. З підвищенням попиту ринкова ціна підвищується і виникає нестача зерна. В даному випадку підвищується конкурентна між споживачами і тим самим підвищується ціна ринкової рівноваги. В протилежному випадку, коли пропозиція зерна перевищує попит на нього, ринкова ціна стає нижчою за рівноважну, виникають труднощі з реалізацією виробленої продукції. В цьому випадку зерновиробники намагаються через підвищення якості продукції та зниження його собівартості підвищити конкурентоздатність своєї продукції. Отже, попит і пропозиція є тим ланцюжком, що пов'язують виробництво та споживання зернової продукції.

На ефективність функціонування економічного механізму зернового ринку значний вплив справляють наявні йому специфічні особливості формування попиту та пропозиції на ринку зерна. Стабілізації попиту на зернову продукцію сприяє низький рівень його еластичності, тобто попит на зернопродукти мало змінюється від зміни ціни на них та платоспроможності населення. В той же час, на сьогодні населенням споживається макаронних, хлібобулочних виробів і круп значно більше раціональної харчової норми. Це пов'язане якраз із низьким платоспроможним рівнем населення і заміною споживання м'яса та овочів споживанням зернопродуктів. Таким чином, не можна визначати попит на зерно тільки на підставі рівня платоспроможності населення.

Висновки. Отже, зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Список літератури:

1. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: [підруч.] / В. Г. Андрійчук. – 2-е вид. – К.: КНЕУ, 2004.
3. Калінчик М. В. Стабілізація ринку зерна України / Калінчик М. В., Ільчук М. М., Шовкалюк В. С., Калінчик І. М. – К.: Нічлава, 2006. – 228 с.

Кабак О.О., Губарєва Н.П.

Николаевский национальный аграрный университет

СУЩНОСТЬ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЭФФЕКТИВНОГО ЗЕРНОПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

Исследованы теоретико-методические основы организации и эффективного функционирования зернопроизводства. Усовершенствована методика оценки интенсификации производства зерна. Предложен механизм повышения эффективности производства зерна на интенсивной основе, основанный на преодолении затратного механизма интенсификации через сочетание использования низкзатратных технологических операций, а также определенных приемов, которые при привлечении дополнительных ресурсов приносят наибольшие результаты на единицу вложений. Разработаны научно-методические основы оценки целесообразности перехода на прямой маркетинг на основе системы показателей, которая содержит поэтапное определение преимуществ маркетингового канала, оценку эффекта от перехода, обоснования и прогнозирования эффективности вложений в прямой маркетинг.

Ключевые слова: организация, экономическая эффективность, сельскохозяйственное производство, интенсификация, рынок, зерно, оптимизация, организационное обеспечение.

Kabak O.O., Hubareva N.P.

Mykolayiv National Agrarian University

ATURE AND THEORETICAL BASIS OF EFFECTIVE GRAIN PRODUCTION

Summary

In the the theoretical and methodological bases of organization both effective functioning of manufacture and selling of a grain are investigated. The researches of directions of increase of efficiency by intensification of branch in conditions of the market are carried spent. The mechanism of increase of a production efficiency of a grain is offered. It is based on overcoming spending of the mechanism intensification by use of technological operations, which require small investments together with the certain receptions, which at attraction of additional resources give the greatest results on unit of investments. The technique of an economic substantiation of transition on direct marketing in system of selling is developed. It contains by stage definition of preferability of the marketing channel, estimation of effects from transition, substantiation and forecasting of efficiency of investments in middle- and long-term period. In work the theoretical situations of conditions formation both development of the market of a grain and production of its processing are investigated which is generalized and is systematized in groups to attributes: natural, obligatory, civilized.

Keywords: organization, economic efficiency, agricultural manufacture, intensification, grain, optimization, organizational maintenance.